

PIOTR RUCZKOWSKI
ORCID: 0000-0003-4344-9417
kerkwshp@poczta.onet.pl

Świadczenia obywatela na rzecz obrony w świetle standardów demokratycznego państwa prawa

Citizens' Contribution to National Defense in the Light of the Standards of a Democratic State under the Rule of Law

WPROWADZENIE

Celem opracowania jest analiza zakresu podmiotowego i przedmiotowego obowiązków obywatela w postaci świadczeń na rzecz obrony w świetle standardów demokratycznego państwa prawa w oparciu o obowiązujące regulacje prawne, w tym zmiany w prawie wynikające z ustawy z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny¹, która weszła w życie 23 kwietnia 2022 r.

Ponadto przeprowadzono analizę porównawczą z poprzednio obowiązującą ustawą z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej² w zakresie obowiązku świadczeń na rzecz obrony. Problematyka ta nabrała szczególnego znaczenia na kanwie wydarzeń związanych z działaniami wojennymi na terenie Ukrainy, które prowadzone są w czasie przygotowywania niniejszego opracowania. Oczywiście ze świadczeniami na rzecz obrony możemy mieć do czynienia nie tylko w przypadku bezpośrednich działań wojennych, lecz także w czasie pokoju, w myśl słynnej maksymy: „Jeśli chcesz pokoju, szykuj się do wojny” (*Si vis pacem, para bellum*).

Co warto podkreślić, obowiązek świadczeń na rzecz obrony nie jest czymś nowym, gdyż z całym szeregiem świadczeń na rzecz obronności mamy do czynienia już od zarania naszej państwowości. Były to świadczenia zarówno o charakterze

¹ Dz.U. 2022, poz. 655, dalej: u.o.o.

² T.j. Dz.U. 2021, poz. 372, dalej: u.p.o.o.

osobistym, jak i w naturze – w postaci obowiązku osobistego stawienia się w wyznaczonym miejscu, gromadzenia żywności, uzbrojenia itd.³.

W okresie międzywojennym obowiązywało m.in. rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. o rzeczowych świadczeniach wojennych⁴, które zostało zastąpione ustawą z dnia 30 marca 1939 r. o powszechnym obowiązku świadczeń rzeczowych⁵. W myśl przepisu art. 4 ust. 1 tej ustawy przedmiotem świadczeń rzeczowych mogła być rzecz (ruchoma lub nieruchoma), albo prawo, potrzebne do celów obrony Państwa.

W okresie PRL – aż do wejścia w życie w dniu 23 kwietnia 2022 r. ustawy o obronie Ojczyzny – kwestie świadczeń na rzecz obrony regułowała, wielokrotnie nowelizowana, wspomniana wyżej ustanowiona o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej z 1967 r.⁶.

W demokracji (demokracji liberalnej) najczęściej mówi się o wolnościach i prawach jednostki, prawach człowieka, prawach obywatela, czyli tak, jakby z funkcjonowaniem w określonej społeczności nie łączyły się żadne obowiązki, a zatem o demokracji oczekiwania, a nie o powinności. Istotą demokracji powinna być nie tylko sfera oczekiwania, wolności i praw, lecz także sfera powinności i służby wobec drugiego człowieka, rodziny, własnego narodu, wobec innych narodów i państwa; takie podejście ma charakter uniwersalny, dotyczy bowiem każdej formy demokracji⁷. Słusznie wspólnie zauważono, że „demokracja liberalna to formalnie demokracja uprawnień obywatelskich, demokracja praw człowieka. Ale faktycznie jest to raczej demokracja oczekiwania i żądań – od drugiego człowieka, od rodziny, od państwa. Kierunek dominujący ku sobie. A dlaczego? Bo tak jednostka chce, bo jednostka tak to widzi. To nie jest prawdziwa demokracja. To jest demokracja bez wartości, która – jak pamiętamy – wcześniej lub później przeradza się w jawnego albo ukryty totalitaryzm. Jest to praktycznie karykatura demokracji”⁸. „Demokracja oczekiwania to permanentna rewolucja. (...) Demokracja powinności natomiast to demokracja wartości – jawnych, jasnych, transparentnych, uniwersalnych, nikomu nieszkodzących. Jeśli jakieś ograniczenia, to dla dobra wspólnego. Te zasady są trwałe, czyli niezmienne, a jednocześnie bardzo dynamiczne, bo pozwalające na ciągłe nowe interpretacje zjawisk społecznych

³ S. Wojnarowska-Szpucha, J. Wojnarowski, *System-podsystem obronny państwa i świadczenia na jego rzecz*, Warszawa 2014, s. 92 i n.

⁴ Dz.U. 1934, nr 95, poz. 859.

⁵ Dz.U. 1939, nr 30, poz. 200.

⁶ Zob. M. Szadkowski, *Zasady ogólne prawa administracyjnego i powszechny obowiązek obrony PRL*, Warszawa 1983, s. 194–226.

⁷ A. Dziega, *Serca dzieci wolają o obronę. Pytanie o demokrację*, „Nasz Dziennik”, 3.12.2018, nr 280, s. 7.

⁸ *Ibidem*.

w zmieniających się kontekstach czasu i miejsca. To jest droga rozumnej ewolucji społecznych reguł życia”⁹.

Konstytucjonalisci podkreślają, że „liberalna tradycja, na której opiera się zachodni model demokracji, jest niechętna konstytucjonalizacji obowiązków jednostki wobec państwa, według niej bowiem pierwszym celem państwa jest ochrona praw człowieka. W państwach demokratycznych przepisy konstytucyjne dotyczące obowiązków nie są liczne”¹⁰.

Do przytaczanych w tym przypadku argumentów uzasadniających rezygnację z szerszego regulowania powinności jednostki w przepisach prawa konstytucyjnego jeszcze wróćmy, natomiast w tym miejscu należy podkreślić, że wśród stosunkowo nielicznych obowiązków obywatela wymienia się obowiązek wierności danemu państwu i dbanie o jego dobro oraz obowiązek obrony ojczyzny. Z tym ostatnim wiąże się szereg powinności, w tym obowiązek świadczeń osobistych i rzeczowych na rzecz obrony, które jednak zazwyczaj stanowią przedmiot ustawodawstwa zwykłego i którym jest poświęcone niniejsze opracowanie.

W celu realizacji zamierzeń badawczych autora wykorzystana została metoda dogmatyczna, która polega na egzegezie aktów normatywnych przy wykorzystaniu językowych i pozajęzykowych reguł wykładni prawa. Celem stosowania tej metody jest ustalenie (odkodowanie zawartych w przepisach) sformalizowanych reguł działania (norm prawnych). Jednym z podstawowych zadań badacza (dotyczy to także podmiotu stosującego prawo) jest ustalenie pożądanego przez prawodawcę znaczenia poszczególnych regulacji (*ratio legis*) przy wykorzystaniu językowych i pozajęzykowych reguł wykładni tekstu prawnego.

Jak już wspomniano, w niniejszej pracy przeprowadzona zostanie także analiza prawnoporównawcza pomiędzy postanowieniami ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP a przepisami ustawy o obronie Ojczyzny, zawężona do obszaru regulacji nakładania na obywateli obowiązku świadczeń na rzecz obrony.

KONSTYTUCYJNE PODSTAWY I UWARUNKOWANIA ŚWIADCZEŃ OBYWATELI NA RZECZ OBRONY

Jak zasygnałizowano w uwagach wprowadzających do niniejszego opracowania, konstytucje poszczególnych państw demokratycznych w ograniczonym zakresie regulują sferę obowiązków jednostki czy też – wężej – obowiązków obywatelskich, poświęcają znacznie więcej miejsca gwarancjom i ochronie wolności i praw człowieka jako ściślej związanym i kojarzonym z demokracją, zwłaszcza z tzw. demokracją liberalną. Natomiast problematykę obowiązków obywatelskich

⁹ *Ibidem*, s. 8.

¹⁰ K. Wojtyczek, *Konstytucyjne obowiązki jednostki*, [w:] *Prawo konstytucyjne RP*, red. P. Sarnecki, Warszawa 2008, s. 163.

pozostawiają do szerszego uregulowania ustawodawcy zwykłemu. K. Wojtyczek wskazuje na przyczyny takiego stanu rzeczy, a mianowicie: konieczność konkretyzacji ustawowej, niezależnie od obowiązujących w tym zakresie postanowień konstytucji; możliwość samoistnego regulowania obowiązków obywateli przez ustawodawcę zwykłego, bez bezpośredniej podstawy konstytucyjnej, przy czym oczywiście musi to następować w zgodzie z zasadami konstytucyjnymi; obowiązki jednostki wynikają z praw człowieka, są korelatem określonych praw człowieka; szersza konstytucjonalizacja obowiązków jednostki mogłaby przyczynić się do – jak podkreśla K. Wojtyczek – „propaństwowej” wykładni przepisów i mogłaby ułatwiać usprawiedliwianie naruszeń praw człowieka¹¹. Z kolei L. Garlicki podkreśla, że „odrębne wyliczenie obowiązków nie ma charakteru wyczerpującego – skoro bowiem przyjmuje się, że możliwe są różnorakie ograniczenia praw i wolności, to ograniczenia te mogą też przyjmować postać różnorakich, konkretnych obowiązków nakładanych na jednostkę”¹².

Również obowiązująca aktualnie Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.¹³ odnosi się do obowiązków jednostki czy też do obowiązków obywatelskich jedynie w ograniczonym zakresie, poświęcając im przede wszystkim jeden oddział „Obowiązki” w rozdziale II „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela” (art. 82–86). Biorąc pod uwagę jej postanowienia, można dokonać podziału obowiązków na takie, których adresatem jest w istocie każdy (obowiązki jednostki), a także na obowiązki, które wiążą się z posiadaniem statusu obywatela (obowiązki obywatelskie).

Już z preambuły do Konstytucji RP można wyprowadzić pewne powinności, których adresatem jest każdy, jak chociażby obowiązek dbania o zachowanie przyrodzonej godności człowieka, obowiązek poszanowania wolności i praw innych, a także solidarności z innymi. Obowiązek poszanowania wolności i praw innych osób wynika również *explicite* z treści art. 31 ust. 2 zd. 1 Konstytucji RP.

Wśród innych powinności o charakterze powszechnym znajdujących się w Konstytucji RP należy wymienić obowiązek:

- przestrzegania prawa (art. 83),
- ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków (art. 84),
- dbałości o stan środowiska (art. 86).

Z kolei do obowiązków ciążących wyłącznie na obywatelach należą:

- obowiązek wierności Rzeczypospolitej i troski o dobro wspólne (preambuła, art. 82),
- obowiązek obrony Ojczyzny (art. 85).

¹¹ *Ibidem*.

¹² L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2016, s. 139.

¹³ Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, ze zm., dalej: Konstytucja RP.

Jak już zasygnalizowano, poszczególne obowiązki jednostki można wyprowadzić także z przepisów regulujących ochronę wolności i praw człowieka. Na przykład z prawnej ochrony życia można wyprowadzić obowiązek powstrzymywania się od ingerencji w tę sferę¹⁴, podobnie z konstytucyjnej ochrony prawa własności można wyartykułować obowiązek generalnego nieingerowania w sferę uprawnień właścielskich.

Stosownie do treści art. 85 Konstytucji RP obowiązkiem każdego obywatela polskiego jest obrona Ojczyzny. Obowiązkowi obrony Ojczyzny podlegają obywatele polscy zdolni ze względu na wiek i stan zdrowia do wykonywania tego obowiązku. Obywatel polski będący równocześnie obywatelem innego państwa nie podlega obowiązkowi obrony, jeżeli stale zamieszkuje poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej (art. 3 ust. 1 u.o.o.)¹⁵.

Realizacja tego obowiązku może mieć różne formy. Konstytucja RP wskazuje bezpośrednio dwie formy realizacji tego obowiązku, a mianowicie służbę wojskową oraz służbę zastępczą, których zakres reguluje ustawa. Nie ulega wątpliwości, że podstawowym sposobem spełniania obowiązku obrony Ojczyzny jest służba wojskowa, dlatego też spełnienie obowiązku służby wojskowej ma pierwszeństwo przed innymi rodzajami obowiązku obrony Ojczyzny (art. 4 ust. 1 i 3 u.o.o.). W tym kontekście warto zauważyć, że z powszechnego charakteru obowiązku obrony Ojczyzny wynika również szeroki zakres przedmiotowy tego obowiązku, obejmujący „wszystkie zadania i powinności, jakich wymaga obrona ojczyzny w stosunku do obywateli zdolnych do ich wykonywania”¹⁶. Jak wspomniano we wprowadzeniu do niniejszego opracowania, obowiązek obrony Ojczyzny zakresowo obejmuje także system świadczeń na rzecz obrony (art. 4 ust. 2 pkt 4 u.o.o.), które będą stanowiły główny przedmiot analizy.

Dla realizacji obowiązku świadczeń na rzecz obrony istotne jest odróżnienie stanu wojny, o którym mowa w art. 116 Konstytucji RP, od stanu wojennego, który – oprócz stanu wyjątkowego i stanu klęski żywiołowej – jest jednym ze stanów nadzwyczajnych, co z kolei wynika z treści art. 228 ust. 1 Konstytucji RP. W myśl art. 116 Konstytucji RP Sejm decyduje w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej o stanie wojny i o zawarciu pokoju. Sejm może podjąć uchwałę o stanie wojny jedynie w razie zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umów międzynarodowych wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji. Jeżeli Sejm nie może się zebrać na posiedzenie, o stanie wojny postanawia Prezydent Rzeczypospolitej. Z kolei stan wojenny na części albo na całym terytorium

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ J. Sobczak, *Wybrane zagadnienia ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, orzecznictwo, wzory pism*, Kraków 1999, s. 11.

¹⁶ K. Działocha, A. Łukaszczuk, *Komentarz do art. 85, [w:] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 991.

państwa może wprowadzić Prezydent RP na wniosek Rady Ministrów w razie zewnętrznego zagrożenia państwa, zbrojnej napaści na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umowy międzynarodowej wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji (art. 229 Konstytucji RP).

Wśród konstytucyjnych uwarunkowań obowiązku obrony Ojczyzny, w tym świadczeń na rzecz obrony, należy wymienić przede wszystkim związanie zasadami ochrony godności człowieka, praworządności, proporcjonalności, równości wobec prawa, sprawiedliwości, ochrony prawa własności, zaufania do państwa i prawa, bezpieczeństwa prawnego, stabilizacji sytuacji prawnej jednostki, pewności prawa, sprawności działania, dobrej administracji, konstytucyjnego i ustutowego regulowania wolności, praw i obowiązków człowieka i obywatela czy wreszcie ograniczenia podmiotowe do obywateli polskich. Oczywiście nie jest to katalog zamknięty i można w tym zakresie wymienić również inne standardy składające się na komponenty idei demokratycznego państwa prawa.

Nakładanie obowiązku świadczeń na rzecz obrony często wiąże się z daleko idącą ingerencją w sferę prawną obywatela, z ograniczeniami jego wolności i praw o charakterze osobistym czy rzecznym. Dlatego przestrzeganie wspomnianych standardów konstytucyjnych ma tak duże znaczenie.

Nakładanie obowiązku świadczeń na rzecz obrony nie może prowadzić do naruszenia godności człowieka ani do przedmiotowego, instrumentalnego traktowania jednostki, do jej poniżenia, nieludzkiego traktowania. Możliwość użycia władztwa państwowego i środków przymusu bezpośredniego podczas nakładania obowiązków na obywatela nie może prowadzić do naruszenia godności człowieka. Innymi słowy, obowiązek respektowania i ochrony godności człowieka przez władze publiczne, wynikający z preambuły oraz art. 30 Konstytucji RP, dotyczy również przypadków nakładania obowiązków na rzecz obrony. Jak słusznie zauważono w doktrynie, na przykład obowiązek uwzględniania wieku i stanu zdrowia przy nakładaniu obowiązków związanych z obronnością „współgra z koniecznością ochrony godności każdego człowieka”¹⁷.

Obowiązek świadczeń na rzecz obrony może być nakładany tylko w oparciu o konstytucyjne i ustawowo skonstruowane podstawy prawne (zasada praworządności). Podstawy prawnej nakładania świadczeń na rzecz obrony, które wiążą się z ingerencją w sferę wolności i praw jednostki, nie mogą stanowić przepisy niższej rangi, a zwłaszcza akty prawa wewnętrznego, co jest jednym ze standardów koncepcji rządów prawa (*rule of law*)¹⁸.

Świadczenia na rzecz obrony muszą być zdatne do osiągnięcia zamierzonego celu, powinny być adekwatne i nie mogą wykraczać poza to, co jest konieczne,

¹⁷ P. Grzebyk, *Komentarz do art. 85, [w:] Konstytucja RP. Komentarz*, t. 1: Art. 1–86, red. M. Safjan, L. Bolek, Warszawa 2016, s. 1889.

¹⁸ H. Barnett, *Constitutional and Administrative Law*, London–New York 2021, s. 51 i n.

żeby ten cel osiągnąć (zasada proporcjonalności); muszą być sprawiedliwie dzielone (zasady równości i sprawiedliwości); powinny być prakseologicznie i aksjologicznie uzasadnione. Poprzez nałożenie obowiązku świadczeń na rzecz obrony dochodzi do ingerencji w sferę wolności i praw jednostki, co jest dopuszczalne z uwagi na treść art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, zgodnie z którym ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

Na zasadę proporcjonalności (adekwatności) ustrojodawca zwraca szczególną uwagę w odniesieniu do ingerencji w sferę prawną jednostki w czasie stanu nadzwyczajnego. Zgodnie z art. 228 ust. 5 Konstytucji RP działania podjęte w wyniku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego muszą odpowiadać stopniowi zagrożenia i powinny zmierzać do jak najszybszego przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa.

W państwie demokratycznym dopuszcza się możliwość wkraczania w prawa jednostki, w tym w prawa podstawowe, przy czym musi być to uzasadnione koniecznością i uwzględniać wartości konstytucyjne¹⁹. W literaturze zwrócono uwagę, że „na zakres świadczeń realizowanych przez obywateli na rzecz obrony należy spojrzeć szeroko – przez pryzmat świadczeń osobistych, rzeczowych i szczególnych. Istota polega na tym, aby realizacja tych świadczeń była podporządkowana zadaniom wynikającym z zakresu obronności i bezpieczeństwa Polski”²⁰.

Nakładanie świadczeń na rzecz obrony nie może prowadzić do podważania zaufania do państwa i prawa ani naruszać poczucia bezpieczeństwa prawnego jednostki; obywatel powinien mieć prawo, przynajmniej w niektórych przypadkach, do jakiejś formy ekwiwalentu, odszkodowania, rekompensaty w zamian za wypełnianie obowiązku świadczeń osobistych bądź rzeczowych.

Oczywiście wspomniane konstytucyjne uwarunkowania obowiązku świadczeń na rzecz obrony nie stanowią katalogu wyczerpującego, a jedynie w tym przypadku zwrócono uwagę na niektóre z nich.

ŚWIADCZENIA OBYWATELI NA RZECZ OBRONY

W tym miejscu warto przejść do szczegółowych rozwiązań ustawowych, przy czym z uwagi na ograniczoną objętość niniejszego opracowania konieczne będzie dokonanie pewnej egzemplifikacji i wyboru przedmiotu analizy.

¹⁹ Wyrok TK z dnia 16 lutego 1999 r., SK 11/98, OTK 1999, nr 2, poz. 22; wyrok TK z dnia 25 listopada 2003 r., K 37/02, OTK-A 2003, nr 9, poz. 96.

²⁰ S. Wojnarowska-Szpucha, J. Wojnarowski, *op. cit.*, s. 91.

W myśl dotychczas obowiązujących regulacji prawnych, czyli ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej, świadczenia na rzecz obrony stanowiły komponent powszechnego obowiązku obrony (art. 4 ust. 2 pkt 8 u.p.o.o.)²¹. Co do zasady do świadczeń na rzecz obrony zobowiązani byli obywatele polscy w ramach powszechnego obowiązku obrony. Stosownie do treści art. 4 ust. 1 u.p.o.o. powszechnemu obowiązkowi obrony podlegali wszyscy obywatele polscy zdolni ze względu na wiek i stan zdrowia do wykonywania tego obowiązku. Obywatel polski będący równocześnie obywatelem innego państwa nie podlegał powszechnemu obowiązkowi obrony, jeżeli stale zamieszkiwał poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej. Warto też zwrócić uwagę na wcześniejszy przepis art. 2 u.p.o.o., zgodnie z którym umacnianie obronności Rzeczypospolitej Polskiej, przygotowanie ludności i mienia narodowego na wypadek wojny oraz wykonywanie innych zadań w ramach powszechnego obowiązku obrony należało do wszystkich organów władzy i administracji rządowej oraz innych organów i instytucji państwowych, organów samorządu terytorialnego, przedsiębiorców i innych jednostek organizacyjnych, organizacji społecznych, a także do każdego obywatela w zakresie określonym w ustawach.

Przepisy o podobnej treści znalazły się w nowej ustawie o obronie Ojczyzny, która uregulowała m.in. zakres świadczeń na rzecz obrony (dział XXI „Świadczenia na rzecz obrony”). Stosownie do treści art. 3 ust. 2 pkt 4 u.o.o. w ramach obowiązku obrony Ojczyzny obywatele polscy są zobowiązani do świadczeń na rzecz obrony na zasadach i w zakresie określonych w ustawie. Natomiast obowiązkowi obrony Ojczyzny podlegają obywatele polscy zdolni ze względu na wiek i stan zdrowia do wykonywania tego obowiązku. Obywatel polski będący równocześnie obywatelem innego państwa nie podlega obowiązkowi obrony, jeżeli stale zamieszkuje poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej (art. 3 ust. 1 u.o.o.). Jak widać, przepisy te mają zasadniczo identyczne brzmienie.

W ustawie o obronie Ojczyzny uregulowano kilka rodzajów świadczeń na rzecz obrony (tj. świadczenia osobiste i rzeczowe) w czasie pokoju oraz świadczenia w razie mobilizacji i w czasie wojny, a także tzw. świadczenia szczegółowe.

1. Świadczenia osobiste i rzeczowe na rzecz obrony w czasie pokoju

W świetle dotychczas obowiązującego art. 200 ust. 1 u.p.o.o. obowiązek świadczeń osobistych na rzecz obrony w czasie pokoju mógł być nałożony na obywatele polskich, którzy ukończyli 16, a nie przekroczyli 60 lat życia. Mógł być nałożony obowiązek świadczeń osobistych, polegających na wykonywaniu

²¹ Z. Karaszewski, B. Rosa, F. Trawiński, *Prawa i obowiązki obywateli spełniających powszechny obowiązek obrony Rzeczypospolitej Polskiej, „Polska Zbrojna. Gazeta codzienna Wojska Polskiego”, 30.09.1993, s. 38–49.*

różnego rodzaju prac doraźnych na rzecz przygotowania obrony państwa albo zwalczania klęsk żywiołowych i likwidacji ich skutków. Natomiast stosownie do treści art. 618 ust. 1 u.o.o. taki obowiązek może być nałożony na osoby, które ukończyły 16, a nie przekroczyły 60 lat życia. Obowiązek ten może dotyczyć świadczeń polegających na wykonywaniu różnego rodzaju prac doraźnych na rzecz przygotowania obrony państwa albo zwalczania klęsk żywiołowych, likwidacji ich skutków oraz zarządzania kryzysowego. Jak widać, nowa regulacja prawa do przesłanek uzasadniających nałożenie takich obowiązków dodała potrzeby zarządzania kryzysowego.

Obowiązek świadczeń osobistych może obejmować również obowiązek użycia narzędzi prostych, a w stosunku do osób wykonujących świadczenia polegające na dostarczaniu dokumentów powołania do służby wojskowej oraz wezwań do wykonania świadczeń, zwanych w ustawie kurierami, także posiadanych środków transportowych (art. 618 ust. 2 u.o.o.). W stosunku do wspomnianych kurierów obowiązek świadczeń osobistych może być nałożony w celu sprawdzenia gotowości mobilizacyjnej Sił Zbrojnych oraz w przypadku powoływanego w trybie natychmiastowego stawiennictwa żołnierzy rezerwy lub wezwania żołnierzy Obrony Terytorialnej do stawienia się do pełnienia terytorialnej służby wojskowej rotacyjnie. Stosownie do treści art. 618 ust. 3 u.o.o. obowiązek świadczeń osobistych może być nałożony w związku z ćwiczeniami wojskowymi, a także w celu dostarczenia i obsługi przedmiotów świadczeń rzeczowych. Ustawowo określono maksymalny wymiar i częstotliwość świadczeń osobistych, przy czym nowa regulacja nie wprowadziła w tym zakresie istotnych zmian i – podobnie jak poprzednio – czas wykonywania świadczeń osobistych nie może przekraczać jednorazowo 12 godzin, a w stosunku do kurierów oraz osób dostarczających i obsługujących przedmioty świadczeń rzeczowych – 48 godzin. Nałożenie obowiązku wykonania świadczenia osobistego może nastąpić najwyżej trzy razy w roku.

W świetle dotychczasowej regulacji prawnej obowiązek świadczeń osobistych mógł nałożyć wójt (burmistrz, prezydent miasta) w drodze decyzji administracyjnej, na wniosek wojskowego komendanta uzupełnień lub innych osób wskazanych w art. 202 u.p.o.o. Ustawa o obronie Ojczyzny nie wprowadza w tym zakresie zasadniczych zmian i również jej przepisy przyznają kompetencje w tym zakresie organowi wykonawczemu gminy, który obowiązek świadczeń nakłada na wniosek szefa wojskowego centrum rekrutacji, kierownika jednostki przewidzianej do militaryzacji lub kierownika jednostki organizacyjnej wykonującej zadania na potrzeby obrony państwa. Decyzję o nałożeniu obowiązku wykonania świadczenia osobistego doręcza się osobie obowiązanej i wnioskodawcy na piśmie wraz z uzasadnieniem na 14 dni przed terminem stawienia się do wykonania świadczenia. Od decyzji przysługuje osobie obowiązanej i wnioskodawcy odwołanie do wojewody w terminie 7 dni od dnia doręczenia decyzji. Decyzja ta może być zmieniona przez wojewodę również z urzędu, jeżeli została wydana

z naruszeniem przepisów prawa. Decyzji nadaje się rygor natychmiastowej wykonalności w terminie w niej określonym. Osoba, na którą nałożono obowiązek wykonania świadczenia osobistego, jest obowiązana stawić się do wykonania tego świadczenia w terminie i miejscu wskazanym w decyzji. W przypadku niestawnienia się osoby obowiązanej do wykonania świadczenia osobistego bez uzasadnionej przyczyny, wójt (burmistrz, prezydent miasta) zarządza przymusowe doprowadzenie tej osoby przez Policję do wskazanej jednostki wojskowej lub podmiotu, w trybie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji.

Stosownie do treści art. 621 ust. 1 u.o.o. wójt (burmistrz, prezydent miasta) wydaje decyzję administracyjną o przeznaczeniu osoby do wykonania świadczeń osobistych, w tym planowanych do wykonania w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny, na wniosek organów i jednostek organizacyjnych, o których mowa wyżej.

Przeznaczenie osób do funkcji kuriera następuje z urzędu lub na wniosek szefa wojskowego centrum rekrutacji (art. 621 ust. 2 u.o.o.). Od decyzji przysługuje osobie przeznaczonej do wykonywania świadczeń osobistych i wnioskodawcy odwołanie do wojewody w terminie 14 dni od dnia doręczenia decyzji.

Osoby, którym wydano ostateczne decyzje administracyjne o przeznaczeniu ich do wykonania świadczeń osobistych, mogą być z urzędu lub na wniosek organów i kierowników wspomnianych wyżej jednostek organizacyjnych wzywane przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) do wykonania tych świadczeń. Wezwanie osób przeznaczonych do funkcji kuriera do wykonania świadczenia osobistego polegającego na doręczeniu dokumentów może nastąpić z urzędu lub na wniosek szefa wojskowego centrum rekrutacji. Wezwania, o których mowa wyżej, mogą obejmować obowiązek do wykonania świadczeń osobistych w trybie natychmiastowego stawiennictwa. Osoby wezwane są obowiązane stawić się do wykonania świadczenia osobistego w terminie i miejscu wskazanych w wezwaniu. Co warto podkreślić, od wezwań odwołanie nie przysługuje.

Należy zauważyć, że ustawodawca przewidział stosunkowo liczne wyłączenia podmiotowe spod obowiązku świadczeń osobistych na rzecz obrony w czasie pokoju (art. 625 ust. 1 u.o.o.). Dotyczą one osób wybranych do Sejmu i Senatu Rzeczypospolitej Polskiej lub organów samorządu terytorialnego na czas pełnienia mandatu; żołnierzy pełniących służbę wojskową oraz osób powołanych do tej służby, jeżeli termin stawienia się do służby koliduje z terminem wykonania świadczenia; osób odbywających służbę zastępczą; osób, wobec których orzeczoно trwały lub długotrwały niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym, osób uznanych za całkowicie niezdolne do pracy oraz samodzielnej egzystencji albo całkowicie niezdolnych do pracy, jak również osób zaliczonych do osób o znacznym stopniu niepełnosprawności albo umiarkowanym stopniu niepełnosprawności; sędziów, asesorów sądowych, prokuratorów, funkcjonariuszy Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Służby Kontrwywiadu

Wojskowego, Służby Wywiadu Wojskowego, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Służby Ochrony Państwa, Straży Granicznej, Służby Więziennej, Państwowej Straży Pożarnej, Straży Ochrony Kolei, Straży Marszałkowskiej, Służby Celno-Skarbowej oraz pracowników specjalistycznych uzbrojonych formacji ochronnych w jednostkach organizacyjnych podległych, podporządkowanych lub nadzorowanych przez ministrów, kierowników urzędów centralnych, wojewodów, Prezesa Narodowego Banku Polskiego oraz Krajową Radę Radiofonii i Telewizji; kobiet w ciąży i w okresie 6 miesięcy po porodzie oraz osób sprawujących opiekę nad dziećmi do lat 8, jeżeli tej opieki nie można powierzyć innej osobie; osób sprawujących opiekę nad wspólnie z nimi zamieszkałymi dziećmi od lat 8 do 16, osobami, wobec których orzeczono trwałą niezdolność do pracy w gospodarstwie rolnym lub uznanymi za całkowicie niezdolne do pracy oraz samodzielnej egzystencji albo zaliczonymi do osób o znacznym stopniu niepełnosprawności, a także osobami obłożnie chorymi, jeżeli opieki tej nie można powierzyć innym osobom; osób zatrudnionych na stanowiskach kierowników podmiotów leczniczych niebędących przedsiębiorcami w rozumieniu przepisów o działalności leczniczej oraz na stanowiskach w opiece społecznej i placówkach opiekuńczo-wychowawczych.

Warto dodać, że osoby zobowiązane do świadczeń osobistych na rzecz obrony mają prawo do ryczału bądź należności pieniężnej, wyżywienia, ewentualnie ryczału odpowiadającego stawkom tego wyżywienia, zwolnienia od pracy na czas wykonania świadczenia osobistego, świadczeń zdrowotnych, także świadczeń z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych na zasadach określonych w ustawie o obronie Ojczyzny.

Przechodząc do świadczeń rzeczowych, należy podkreślić, że w świetle dołychczas obowiązujących przepisów obowiązek świadczeń rzeczowych w czasie pokoju mógł być nałożony na urzędy i instytucje państwowie oraz na przedsiębiorców i inne jednostki organizacyjne, a także na osoby fizyczne. Polegały one na oddaniu do używania posiadanych nieruchomości i rzeczy ruchomych na cele przygotowania obrony państwa, przy czym ustawodawca przewidywał katalog rzeczy, które nie mogły być przedmiotem świadczeń oraz szereg innych ograniczeń w zakresie nakładania tego obowiązku. Decyzję administracyjną o przeznaczeniu nieruchomości lub rzeczy ruchomych na cele świadczeń rzeczowych wydawał wójt (burmistrz, prezydent miasta).

Przepisy ustawy o obronie Ojczyzny nie wprowadzają zasadniczych zmian w tym zakresie. Właściwość organów oraz procedury są w istocie podobne. Stosownie do treści art. 628 u.o.o. na urzędy i instytucje państwowie, przedsiębiorców i inne jednostki organizacyjne, a także na osoby fizyczne może być nałożony obowiązek świadczeń rzeczowych, polegających na oddaniu do używania posiadanych nieruchomości i rzeczy ruchomych na cele przygotowania obrony państwa albo zwalczania klęsk żywiołowych, likwidacji ich skutków oraz zarządzania kryzysowego. Świadczenia rzeczowe mogą być wykonywane na rzecz

Sił Zbrojnych, jednostek przewidzianych do militaryzacji oraz jednostek organizacyjnych wykonujących zadania na potrzeby obrony państwa albo zwalczania klęsk żywiołowych, likwidacji ich skutków oraz zarządzania kryzysowego. Jednostkami organizacyjnymi wykonującymi zadania na potrzeby obrony państwa są jednostki organizacyjne Policji, Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencji Wywiadu, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Straży Granicznej, Służby Ochrony Państwa, Państwowej Straży Pożarnej, Służby Więziennej, Straży Miejskiej, Krajowej Administracji Skarbowej, jednostki organizacyjne podległe i nadzorowane przez Ministra Obrony Narodowej, niewchodzące w skład Sił Zbrojnych, a także terenowe organy administracji rządowej, instytucje państwowie, organy samorządu terytorialnego oraz inne jednostki organizacyjne.

Ustawodawca zaważył też wyłączenia przedmiotowe. Zgodnie z treścią art. 628 ust. 5 u.o.o. przedmiotem świadczeń rzeczowych nie mogą być np.: tereny, pomieszczenia, środki transportowe, maszyny i inny sprzęt, znajdujące się w posiadaniu: jednostek organizacyjnych służących bezpośrednio działalności Sejmu i Senatu RP, Kancelarii Prezydenta RP, Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, ministerstw i urzędów wojewódzkich oraz Narodowego Banku Polskiego, banków, izby rozliczeniowej itd.; biblioteki, muzea, archiwa i zabytki uznane przez Prezydenta RP za pomniki historii oraz dobra kulturalne; zbiory naukowe i artystyczne mające charakter publiczny; świątynie, domy modlitwy oraz pomieszczenia kościołów i innych związków wyznaniowych mających osobowość prawną, wraz ze znajdującymi się w nich przedmiotami przeznaczonymi do wykonywania kultu religijnego; przedmioty wyłączone spod egzekucji stosownie do przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w administracji, z wyjątkiem narzędzi prostych oraz środków transportowych; parki narodowe i rezerwaty przyrody; przedszkola, domy dziecka, zakłady opiekuńczo-wychowawcze, szkoły specjalne i internaty tych szkół, specjalne ośrodki wychowawcze i szkolno-wychowawcze oraz poradnie psychologiczno-pedagogiczne.

Czas wykonywania świadczeń rzeczowych nie może przekraczać jednorazowo w przypadku pobrania przedmiotu świadczenia: 1) w celu sprawdzenia gotowości mobilizacyjnej Sił Zbrojnych – 48 godzin; 2) w związku z ćwiczeniami wojskowymi – 7 dni. Nałożenie obowiązku świadczenia rzeczowego może nastąpić najwyżej trzy razy w roku, z tym że w wymiarze określonym w pkt 2 – tylko jeden raz.

Stosownie do treści art. 630 ust. 1 u.o.o. wójt (burmistrz, prezydent miasta), na wniosek organów i kierowników jednostek organizacyjnych, wydaje decyzję administracyjną o przeznaczeniu nieruchomości lub rzeczy ruchomej na cele świadczeń rzeczowych, w tym planowanych do wykonania w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny. Wniosek o wydanie decyzji o przeznaczeniu nieruchomości lub rzeczy ruchomej na cele świadczeń w związku z użyciem ich w czasie kwalifikacji wojskowej składa odpowiednio do zadań wojewoda lub

starosta (art. 630 ust. 2 u.o.o.). Decyzję doręcza się posiadaczowi nieruchomości lub rzeczy ruchomej oraz wnioskodawcy na piśmie wraz z uzasadnieniem. Od decyzji przysługuje posiadaczowi nieruchomości lub rzeczy ruchomej oraz wnioskodawcy odwołanie do wojewody w terminie 14 dni od dnia doręczenia decyzji. Decyzja ta może być zmieniona przez wojewodę również z urzędu, jeżeli została wydana z naruszeniem przepisów prawa. W decyzji można zobowiązać posiadaczy nieruchomości lub rzeczy ruchomych do wykonania tych świadczeń bez odrębnego wezwania.

W myśl art. 631 ust. 1–5 u.o.o. posiadacz nieruchomości lub rzeczy ruchomej, wobec którego wydano ostateczną decyzję administracyjną o przeznaczeniu nieruchomości lub rzeczy ruchomej na cele świadczeń rzeczowych, może być, na wniosek organów i kierowników jednostek organizacyjnych, wezwany przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) do wykonania tego świadczenia. Wezwanie doręcza się na 14 dni przed terminem wykonania świadczenia, z wyjątkiem przypadków, w których wykonanie świadczenia następuje w celu sprawdzenia gotowości mobilizacyjnej Sił Zbrojnych. Od wezwania odwołanie nie przysługuje. Wezwaniu nadaje się rygor natychmiastowej wykonalności w terminie w nim określonym. Posiadacz, o którym mowa wyżej, jest obowiązany oddać do użycia przedmiot świadczenia w terminie i miejscu wskazanym w wezwaniu.

Posiadacze są zobowiązani do informowania wójta o rozporządzeniu nieruchomości lub rzeczą ruchomą przeznaczoną na cele świadczeń rzeczowych (art. 632 u.o.o.).

Za użycie przedmiotu świadczenia rzecznego przysługuje jego posiadaczowi ryczałt w wysokości odpowiadającej szkodzie poniesionej wskutek jego dostarczenia oraz stawce jego amortyzacji od jednostki, na rzecz której świadczenie zostało wykonane (art. 634 u.o.o.).

2. Świadczenia osobiste i rzeczowe na rzecz obrony w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny

W świetle poprzednio obowiązującej ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny osoby podlegające obowiązkowi świadczeń osobistych mogły być w każdym czasie powołane do wykonywania różnego rodzaju prac doraźnych na rzecz Sił Zbrojnych, obrony cywilnej lub jednostek organizacyjnych wykonujących zadania na potrzeby obrony państwa, przy czym czas wykonywania świadczeń osobistych nie mógł przekraczać jednorazowo 7 dni. W powyższych przypadkach do wykonywania świadczeń rzeczowych, polegających na oddaniu posiadanych nieruchomości i rzeczy ruchomych do użycia przez Siły Zbrojne, jednostki organizacyjne obrony cywilnej lub jednostki organizacyjne wykonujące zadania na potrzeby obrony państwa, mogły być zobowiązane organy administracji

rządowej, organy samorządu terytorialnego, przedsiębiorcy i inne jednostki organizacyjne, organizacje społeczne oraz osoby fizyczne. Obowiązek świadczeń osobistych i rzeczowych mógł nałożyć w drodze decyzji administracyjnej wójt (burmistrz, prezydent miasta) na podstawie doraźnie zgłoszonych wniosków właściwych organów i kierowników jednostek organizacyjnych, a także dowódców jednostek wojskowych. W szczególnych sytuacjach obowiązek świadczeń mógł być nałożony w drodze obwieszczeń bądź w inny sposób, co było uzasadnione koniecznością szybkiego reagowania w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa państwa.

Ustawa o obronie Ojczyzny również w tym przypadku zasadniczo utrzymała dotychczasowe podmiotowe i przedmiotowe rozwiązania. Stosownie do treści art. 637 u.o.o. osoby podlegające obowiązkowi świadczeń osobistych mogą być w każdym czasie w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny powołane do wykonania różnego rodzaju prac doraźnych na rzecz Sił Zbrojnych lub jednostek organizacyjnych wykonujących zadania na potrzeby obrony państwa.

Czas wykonywania świadczeń osobistych nie może przekraczać jednorazowo 7 dni. Natomiast w myśl art. 638 u.o.o. organy administracji rządowej, organy samorządu terytorialnego, przedsiębiorcy i inne jednostki organizacyjne, organizacje społeczne oraz osoby fizyczne mogą być w razie ogłoszenia mobilizacji i w czasie wojny zobowiązane do wykonania świadczeń rzeczowych, polegających na oddaniu posiadanych nieruchomości i rzeczy ruchomych do używania przez Siły Zbrojne lub jednostki organizacyjne wykonujące zadania na potrzeby obrony państwa.

Przedmioty świadczeń rzeczowych podlegają zwrotowi po ustaniu potrzeby ich używania. Obowiązek świadczeń osobistych i rzeczowych nakłada wójt (burmistrz, prezydent miasta) na podstawie doraźnie zgłoszonych wniosków przez organy i kierowników jednostek organizacyjnych, a także dowódców jednostek wojskowych. Decyzji o nałożeniu obowiązku świadczenia nadaje się rygor natychmiastowej wykonalności w terminie w niej określonym. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) w szczególnych sytuacjach może nałożyć obowiązek świadczeń osobistych lub rzeczowych również w drodze obwieszczeń lub w inny sposób.

3. Świadczenia szczególne na rzecz obrony

Co warto zauważyć, ustawa o obronie Ojczyzny przewiduje także możliwość nakładania tzw. świadczeń szczególnych. Na gruncie poprzednio obowiązującej regulacji prawnej S. Wojnarowska-Szpucha i J. Wojnarowski podkreślali, że „świadczenia szczególne to specyficzne zadania i obowiązki, realizowane przez organy administracji, podmioty gospodarcze i inne jednostki organizacyjne na rzecz obrony i bezpieczeństwa państwa, w tym związane z osiąganiem wyższych

stanów gotowości bojowej w siłach zbrojnych oraz ogłoszeniem mobilizacji²². Przytoczona definicja zasadniczo pozostaje aktualna również pod rządami obecnie obowiązującej ustawy o obronie Ojczyzny. Zgodnie z art. 642 u.o.o. terytorialnego oraz przedsiębiorcy i inne jednostki organizacyjne mogą być zobowiązane do odpłatnego: 1) dostosowania posiadanych nieruchomości i rzeczy ruchomych do potrzeb obrony Państwa, w sposób niezmieniający ich właściwości i przeznaczenia; 2) przystosowania budowanych (przebudowywanych i rozbudowywanych) obiektów budowlanych oraz wytwarzanych rzeczy ruchomych do potrzeb obrony Państwa, w sposób niezmieniający ich właściwości i przeznaczenia; 3) utrzymywania (przemieszczania) mocy produkcyjnych, naprawczych i usługowych, niezbędnych do realizacji zadań na rzecz bezpieczeństwa lub obronności państwa; 4) wykonywania zadań mobilizacyjnych na rzecz Sił Zbrojnych; 5) gromadzenia, przechowywania i konserwacji przedmiotów niezbędnych do wykonania czynności, o których mowa w pkt 1 i 2. Obowiązki i zadania, o których mowa w pkt 3, niezbędne do wytwarzania i naprawy rzeczy ruchomych na okres zagrożenia wojennego na potrzeby obrony państwa albo przemieszczania tych mocy w obrębie przedsiębiorcy lub między przedsiębiorcami, nakłada w drodze decyzji administracyjnej Minister Obrony Narodowej, natomiast wykonywanie pozostałych obowiązków i zadań następuje na podstawie umowy zawartej z wykonawcą przez tego Ministra.

Na koniec warto zwrócić uwagę, że kwestie związane z obowiązkiem świadczeń osobistych i rzeczowych związanych z obronnością i bezpieczeństwem państwa reguluje także ustanowiona z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej²³.

PODSUMOWANIE

We współczesnych demokracjach i towarzyszących im aktach prawnych, które regulują status prawny jednostki, główny nacisk kładzie się na sferę wolności i praw człowieka, natomiast sfera powinności jest ograniczana do pewnego minimum. W konstytucjach demokratycznych państw znacznie mniej miejsca poświęca się sferze obowiązków jednostki czy też obowiązków obywatelskich.

Obowiązki jednostki można podzielić na takie, których adresatem jest każdy (np. obowiązek przestrzegania prawa, obowiązek ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych) oraz na obowiązki odnoszące się tylko do obywateli. Wśród tych ostatnich wymienia się przede wszystkim obowiązek obrony ojczyzny.

²² S. Wojnarowska-Szpucha, J. Wojnarowski, *op. cit.*, s. 115.

²³ T.j. Dz.U. 2017, poz. 1932.

Podobnie w świetle polskich uregulowań prawnych obowiązek obrony ojczyzny dotyczy obywateli polskich.

Jednym z komponentów obowiązku obrony ojczyzny jest możliwość nakładania na obywateli obowiązku świadczeń na rzecz obrony niezwiązańnych bezpośrednio ze służbą wojskową. Co warto podkreślić, standardy demokratycznego państwa prawa determinują sposób i zakres nakładania obowiązku świadczeń na rzecz obrony. Wśród wspomnianych standardów należy wymienić m.in. zasady: ochrony godności człowieka, praworządności, proporcjonalności (adekwatności środków do celu), równości, sprawiedliwości, bezpieczeństwa prawnego jednostki, zaufania do państwa i prawa, konstytucyjnego i ustawowego regulowania praw i obowiązków jednostki.

Świadczenia na rzecz obrony mogą być nakładane zarówno w czasie pokoju, jak i w razie mobilizacji oraz w czasie wojny. Co istotne, obowiązek świadczeń na rzecz obrony może być nakładany nie tylko w przypadku zagrożeń o charakterze militarnym (obrona państwa), lecz także o charakterze niemilitarnym (zwalczanie klęsk żywiołowych, likwidacja ich skutków oraz potrzeby zarządzania kryzysowego).

W ustawodawstwie polskim uregulowano kilka rodzajów świadczeń na rzecz obrony, tj. świadczenia osobiste i rzeczowe w czasie pokoju oraz świadczenia w razie mobilizacji i w czasie wojny, a także świadczenia szczególne. Regulacje prawne w tym zakresie zawarte w dotychczas obowiązującej ustawie o powszechnym obowiązku obrony RP oraz w nowej ustawie o obronie Ojczyzny są podobne. Konstrukcje i mechanizmy prawne nakładania obowiązku świadczeń na rzecz obrony z drobnymi modyfikacjami zostały przeniesione do nowej regulacji prawnej. Dotyczy to zarówno zakresu podmiotowego, jak i zakresu przedmiotowego świadczeń na rzecz obrony. Można zatem uznać, że zmiany wprowadzone w nowej regulacji prawnej mają charakter „kosmetyczny” i dotychczasowe ustalenia doktryny i orzecznictwa sądowego odnoszące się do problematyki świadczeń na rzecz obrony pozostają aktualne.

Na gruncie dotychczasowej regulacji prawnej, czyli ustawy o powszechnym obowiązku obrony RP, trafnie zwracano uwagę na skomplikowanie procedur, zaangażowanie wielu organów i urzędów, brak jednolitego trybu planowania i nakładania świadczeń w warunkach kryzysu niemilitarnego i militarnego oraz dużą liczbę form spełniania powszechnego obowiązku obrony, co powodowało obniżenie sprawności całego systemu świadczeń na rzecz obrony²⁴. Jak się wydaje, uwagi te i możliwe zagrożenia dla sprawności działania tego systemu nie zostały w pełni wyeliminowane w ustawie o obronie Ojczyzny.

²⁴ D. Nowak, *Rozwiązania systemowe i regulacje prawne powszechnego obowiązku obrony obywateli Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] W. Kitler, M.A. Kamiński, D. Nowak, *Powszechny obowiązek obrony. Źródła, zakres, modele*, Warszawa 2019, s. 265.

Na skuteczność działań obronnych, efektywność przeciwdziałania i usuwania skutków klęsk żywiołowych oraz innych sytuacji kryzysowych wpływ mają nie tylko środki techniczne i odpowiednio przygotowane infrastruktura i procedury, aczkolwiek mające istotne znaczenie, lecz przede wszystkim właściwe nastawienie obywateli, a może głównie poczucie odpowiedzialności za innych, przywiązanie, patriotyzm i miłość do Ojczyzny.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

Barnett H., *Constitutional and Administrative Law*, London–New York 2021.

Działocha K., Łukaszczuk A., *Komentarz do art. 85*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2016.

Dzięga A., *Serca dzieci wojąją o obronę. Pytanie o demokrację*, „Nasz Dziennik”, 3.12.2018, nr 280.

Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2016.

Grzebyk P., *Komentarz do art. 85*, [w:] *Konstytucja RP. Komentarz*, t. 1: *Art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bolek, Warszawa 2016.

Karaszewski Z., Rosa B., Trawiński F., *Prawa i obowiązki obywateli spełniających powszechny obowiązek obrony Rzeczypospolitej Polskiej*, „Polska Zbrojna. Gazeta codzienna Wojska Polskiego”, 30.09.1993.

Nowak D., *Rozwiązania systemowe i regulacje prawne powszechnego obowiązku obrony obywateli Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] W. Kitler, M.A. Kamiński, D. Nowak, *Powszechny obowiązek obrony. Źródła, zakres, modele*, Warszawa 2019.

Sobczak J., *Wybrane zagadnienia ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, orzecznictwo, wzory pism*, Kraków 1999.

Szadkowski M., *Zasady ogólne prawa administracyjnego i powszechny obowiązek obrony PRL*, Warszawa 1983.

Wojnarowska-Szpucha S., Wojnarowski J., *System-podsystem obronny państwa i świadczenia na jego rzecz*, Warszawa 2014.

Wojtyczek K., *Konstytucyjne obowiązki jednostki*, [w:] *Prawo konstytucyjne RP*, red. P. Sarnecki, Warszawa 2008.

AKTY PRAWNE

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 78, poz. 483, ze zm.).

Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24 października 1934 r. o rzeczowych świadczeniach wojennych (Dz.U. 1934, nr 95, poz. 859).

Ustawa z dnia 30 marca 1939 r. o powszechnym obowiązku świadczeń rzeczowych (Dz.U. 1939, nr 30, poz. 200).

Ustawa z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. 2021, poz. 372).

Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz.U. 2017, poz. 1932).

Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny (Dz.U. 2022, poz. 655).

ORZECZNICTWO

Wyrok TK z dnia 16 lutego 1999 r., SK 11/98, OTK 1999, nr 2, poz. 22.

Wyrok TK z dnia 25 listopada 2003 r., K 37/02, OTK-A 2003, nr 9, poz. 96.

ABSTRACT

The aim of the study is to look at the issue of contribution to national defense from the angle of the standards of a democratic state under the rule of law. The aforementioned standards of a democratic state under the rule of law determine the manner and scope of national defense obligations imposed upon citizens. The study also analyzes the subjective and objective scope of contribution to national defense in view of the current law. The Polish law regulates some types of contribution to national defense, i.e. personal and in-kind contributions in times of peace, mobilization and war and so-called special contribution (e.g., performance of mobilization tasks for the Armed Forces). The obligation to provide personal contributions may involve various emergency tasks to prepare for state defense or to respond to natural disasters, eliminate their effects and manage crises. On the other hand, government offices and institutions, businesses and other organizational units and individuals may be obliged to provide in-kind contributions, i.e. real properties and movables, in order to prepare for the state defense or to fight against natural disasters, mitigate their consequences and apply crisis management. The obligation to provide contribution for national defense, subject to exceptions specified in the act, is imposed by a commune head (mayor, city president) by means of an administrative decision.

Keywords: personal contributions; in-kind contributions; national defense; citizens; standards of a democratic state under the rule of law

ABSTRAKT

Celem opracowania jest spojrzenie na problem świadczeń na rzecz obrony poprzez przyemat standardów demokratycznego państwa prawa. Wspomniane standardy demokratycznego państwa prawa determinują sposób i zakres nakładania obowiązku świadczeń na rzecz obrony. W pracy została także przeprowadzona analiza zakresu podmiotowego i przedmiotowego świadczeń na rzecz obrony na gruncie ustawodawstwa zwykłego. W ustawodawstwie polskim uregulowano kilka rodzajów świadczeń na rzecz obrony, tj. świadczenia osobiste i rzeczowe w czasie pokoju oraz w razie mobilizacji i w czasie wojny, a także tzw. świadczenia szczególne (np. wykonywanie zadań mobilizacyjnych na rzecz Sił Zbrojnych). Obowiązek świadczeń osobistych może dotyczyć świadczeń polegających na wykonywaniu różnego rodzaju prac doraźnych na rzecz przygotowania obrony państwa albo zwalczania klęsk żywiołowych, likwidacji ich skutków oraz zarządzania kryzysowego. Z kolei na urzędy i instytucje państwowie, przedsiębiorców i inne jednostki organizacyjne, a także na osoby fizyczne może być nałożony obowiązek świadczeń rzeczowych, polegających na oddaniu do używania posiadanych nieruchomości i rzeczy ruchomych na cele przygotowania obrony państwa albo zwalczania klęsk żywiołowych, likwidacji ich skutków oraz zarządzania kryzysowego. Obowiązek świadczeń na rzecz obrony, z wyjątkami określonymi w ustawie, nakłada wójt (burmistrz, prezydent miasta) w drodze decyzji administracyjnej.

Slowa kluczowe: świadczenia osobiste; świadczenia rzeczowe; obrona państwa; obywatele; standardy demokratycznego państwa prawa